

Hästen i norr äldre än man anat

<https://www.vbm.se/utforska/arkeologi/hasten-i-norr-aldre-an-man-anat/>

Under senare år har DNA-forskningen bland annat bidragit till att synen på utvecklingen i Europa under slutet av stenåldern och under bronsåldern ändrats. I dag hävdas att folkflyttningar är den avgörande orsaken till många förändringar här. Tämjandet av hästen utpekade som en framgångsfaktor för människor som kom hit österifrån.

För 4800 år sedan inleddes den folkförflyttning som spred det indoeuropeiska språket och kulturen. Vi vet dock inte exakt när dessa invandrare nådde Skandinavien. Vi vet inte heller när de första tamhästarna dyker upp här. Man har kunnat konstatera att det under bronsåldern fanns hästar i södra och mellersta Sverige, ja ända upp till Västernorrland där nyligen en hästtand från bronsålder har påträffats. Det är dock ännu oklart när den första hästen kom till övre Norrland. Några hästben från stenålder eller bronsålder har vi ännu inte hittat i detta område. Frågan är om spår efter förhistoriska hästar verkligen saknas eller om de finns men har förbisetts på grund av en förutfattad mening att det inte finns.

Hästliknande skifferfigur från Hälla i Åsele socken. Föremålet har förmodligen ursprungligen utgjort avslutningen på skaftet till en skifferdolk eller kniv.

Om vi ser till hållbilderna i norra Skandinavien, så är de som är 4000 till 6000 år gamla gjorda av jägarfolk under stenåldern saknar avbildningar av hästar eller andra domesticerade djur. Det helt dominerande motivet bland de nordskandinaviska hållbilderna är älgen och samma sak gäller för de djurhuvudformade detaljerna på de samtida skifferföremålen.

Utifrån alla fynd av hästskor och hästkosöm från medeltida boplatser kan vi dock känna oss ganska säkra på att det fanns hästar här under medeltiden. Men när kom de första hästarna

egentligen till norra Sverige och när fick människorna här kännedom om hästen som djur? Vi saknar fortfarande daterade hästben från våra äldsta perioder, men vid en närmare granskning kan vi konstatera att det finns exempel på hästliknande figurer som har smugit sig in i det förhistoriska materialet.

Det är figurer som har tolkats som älgar utifrån förförståelsen att de föreställer älgar, inte utifrån vad de ser ut att föreställa. En av dessa är ett litet djurhuvud av skiffer som kommer från Hälla i Åsele. Det är en extremt fint skulpterad djurfigur med rak nos, svagt böjd nacke och spetsade öron. Den har tidigare betraktats som en älg men liknar mycket mer en häst. Föremålet har förmodligen utgjort avslutningen på skaftet till en skifferdolk eller en kniv. Ett annat hästliknande skifferföremål är ett litet djurhuvud med mycket krum nacke, just så som man brukar framställa hästars nackar, och med små spetsade öron. Det är påträffat på en stenåldersboplats på Bjästamon i Västernorrland.

Ytterligare en hästliknande figur hittar vi bland de avbildade djuren i hällmålningen på Flatruet i Härjedalen. Bland de korthalsade och storörade älgarna gömmer sig en figur med lång smal hals, krum nacke, litet huvud och små spetsade öron. Ryggen och benen är raka. Avbildningen är mycket lik de hästar som i stort antal är ristade på klipporna i det inre av Trondheimsfjorden.

Hällmålningen på Flatruet i Västra Härjedalen. Hästfiguren syns i mitten av översta raden med huvudet vänt åt höger.

Kanske tyder de avbildade hästarnas böjda hals på att de föreställer tama ridhästar. Hästfigurerna skiljer sig även stilmässigt från hällbildernas förmodade äldre älgfigurer genom att vara mer eller mindre ritade som streckfigurer i motsats till älgarnas ofta ”köttiga” kroppar.

Till de nordskandinaviska hällbilderna från stenåldern hör som tidigare nämnts inte avbildningar av tamdjur. De återfinns i stället i de syd- och mellanskandinaviska bronsåldersristningarna.

I Nämforsen tycks avbildningar av älgar på föremål och stenhällar upphöra i början av bronsåldern. Därefter inleds en ny era med hällristningsfigurer som har förebilder i Sydsandinavien. På Brådön i Nämforsen finns faktiskt också en liten figur med precis samma formspråk som nämnda hästfigurer i det inre av Trondheimsfjorden.

Hällristningar från det inre av Trondheimsfjorden.

Vad gäller förekomsten av förhistoriska hästben kan följande konstateras: de äldsta kända hästbenen i Sverige kommer från Skåne och är 12000 år gamla. Det är rester efter vildhästar. När landskapet senare blev mer skogklätt försvann hästarna. Hästben som har daterats till 2000-talet f. Kr det vill säga slutet av stenåldern, har påträffats i Ire på Gotland. Från bronsåldern (1800–500 f. Kr) förekommer tamhästen allmänt i både Syd- och Mellanskandinavien. Finlands äldsta hästben har identifierats på en bronsåldersboplats i Rieskaronmäki i Nakkila kommun. I Västernorrland har nyligen en hästtand daterats till bronsålder. Här finns ytterligare ett fynd av hästben som är gjort i förhistoriskt sammanhang men som ännu inte är daterat. Det är påträffat på en boplats strax nedströms hällristningarna vid Nämforsen, Ångermanälven.

Hällristningsfigurer på Brådön i Nämforsen. Hästfiguren syns nedtill till vänster.

I en sammanställning av osteologiskt material från 174 norrländska fångstboplatser från Klarälven i söder till Luleälven i norr, har obrända hästben påträffats på fyra boplatser. Tre av dessa ligger vid Ångermanälvens vattensystem och en vid Umeälven. Benen är inte daterade.

Domesticeringen av hästen tycks först ske på den eurasiska stäppen under 3000-talet före Kristus. Mycket gamla lämningar av tamhästar har påträffats på fyra utgrävningsplatser i norra Kazakstan. De är 5500 år gamla. Man har bland annat hittat ett hästkranium med ett bett mellan tänderna. Människorna här mjölkade sina hästar och använde hästmjolk i kosthållningen. Ordet för häst är belagt i princip överallt i det indoeuropeiska språkområdet, vilket tyder på att djuret var centralt för talarna av urspråket. Kazakstan ligger mitt i det område som indo-europeiskan en gång spreds över. På den eurasiska stäppen ligger också Volga-Kamaområdet, vilket hör samman med Norrland under äldre bronsålder vad gäller föremålsformer och teknologi. Nya tekniker som kom österifrån till Norrlands inland spreds via Ångermanälven.

När vi kommer fram i medeltid blir hästens närvaro som sagt tydligare även i övre Norrland. Hästskor och hästskosöm är förhållandevis vanliga fynd på medeltida platser. Vad som kan tyckas förvånande är att hästen relativt tidigt även dyker upp i samiska sammanhang. Ett bronsbeslag som föreställer en häst, med en människa och en vargliknande figur på ryggen, är hittat vid Öreälven. Det liknar föremål från norra Ryssland från 1100- och 1200-talen. Föremålet tros ha varit i samisk ägo och föreställer förmodligen dödsguden Rota. Rota kom med sjukdomar och död. När Rota härjade krävdes hästoffer. På hästen kunde man få Rota att rida bort. På de samiska trummorna brukar han avbildas stående på en häst. Rota hade en varg som hund. Även bland föremålen som ingår i de samiska metalldepåerna från yngre järnålder till tidig medeltid, finns föremål med hästfigurer till exempel från Gråträsk, Saivo, Rackträsk och Mörtträsk.

Bronsbeslag föreställande Rota, hittat vid Öreälven.

Utifrån denna summariska sammanställning av kända hästben och hästliknande figurer från övre Norrland med omnejd, är det helt rimligt att påstå att den lilla skifferfiguren från Hälla föreställer precis det den ser ut att föreställa, en häst. Varför har vi inte sett detta tidigare? Vår förförståelse kan spela oss spratt när vi ska tolka det arkeologiska materialet. Det är i så fall inte den första gången.

Susanne Sundström, arkeolog